

Zbigniew Bania

HTTPS://ORCID.ORG/0000-0002-6990-6703

Warszawski dwór Hieronima Wołłowicza O siedzibach wysokich urzędników Rzeczypospolitej w Warszawie na początku XVII wieku

The Warsaw Manor House of Hieronim Wołłowicz. On the Residences
of High Officials of the First Polish Republic in Warsaw
at the Beginning of the 17th Century

Abstrakt: *Gościńiec* albo *krotkie opisanie Warszawy* z 1643 r. Adama Jarzębskiego dla miłośników poezji staropolskiej jest raczej tekstem uciechowym – dla historyków sztuki, dla miłośników Warszawy – źródłem nieocenionym. Zawarte w nim opisy dworów i pałaców różnią się skalą dokładności, obszerności. Niektóre z nich ukazane są w obszernych „poematkach” (pałace: Kazanowskich, Ossolińskich, rezydencje królewskie), o innych jest krótka wzmianka. Te wzmianki informują, kto dysponował stałą siedzibą w mieście sejmowym Rzeczypospolitej, w którym miejscu mogła być ona usytuowana, a wymienia ich autor w swym tekście ponad dziewięćdziesiąt. Zidentyfikowanie tych lokalizacji w wielu przypadkach nie budzi wątpliwości, są jednak wspomniane w *Gościńcu* obiekty, których umiejscowienie na współczesnej mapie Warszawy sprawia wiele trudności. Do takich należałaby siedziba starosty żmudzkiego Hieronima Wołłowicza.

Ród Wołłowiczów swą karierę polityczną i gospodarczą związał z terenami Wielkiego Księstwa

Litewskiego. Znaczącą pozycję wśród możnych litewskich osiągnął już w XV w., szczególnie wiążąc się z dworem Jagiellonów za czasów króla Kazimierza. Początkowo dobra ich koncentrowały się na Grodzieńszczyźnie, z czasem objęły także Podlasie. Właściciel posesji warszawskiej Hieronim Wołłowicz był aktywny politycznie w czasach królów Stefana Batorego i Zygmunta III Wazy, sprawując urzędy: podskarbiego polnego oraz wielkiego litewskiego, a w 1618 r. podkanclerzego litewskiego. W latach 1589–1618 pełnił funkcję sekretarza królewskiego. Był też od 1619 r. starostą żmudzkiem, zajmując wysoką pozycję wśród urzędników Wielkiego Księstwa Litewskiego.

Hieronim, pełniąc na przełomie XVI i XVII w. ważne funkcje na dworze królewskim, zapewne zdecydował się na nabycie parceli położonej na tak zwanym Przedmieściu Zakroczymskim.

Dwór Wołłowicza swym usytuowaniem wpisuje się w całą serię podobnych założeń, niezwykle popularnych w Warszawie do 1655 r.

Słowa kluczowe: dwory miejskie, polska architektura, Hieronim Wołłowicz, Warszawa, siedziby urzędników

Gościniec abo krotkie opisanie Warszawy z 1643 r. Adama Jarzębskiego¹ dla miłośników poezji staropolskiej jest raczej tekstem uciesznym – dla historyków sztuki, dla miłośników Warszawy – źródłem nieocenionym. Zawarte w nim opisy dworów i pałaców różnią się skalą dokładności, obszerności. Niektóre z nich ukazane są w obszernych „poematach” (pałace: Kazanowskich, Ossolińskich, rezydencje królewskie), o innych jest krótka wzmianka. Te wzmianki informują, kto dysponował stałą siedzibą w mieście sejmowym Rzeczypospolitej, w którym miejscu mogła być ona usytuowana, a wymienia ich autor w swym tekście ponad dziewięćdziesiąt². Zidentyfikowanie tych lokalizacji w wielu przypadkach nie budzi wątpliwości, są jednak wspomniane w *Gościńcu* obiekty, których umiejscowienie na współczesnej mapie Warszawy sprawia wiele trudności. Do takich należałaby siedziba starosty żmudzkiego Hieronima Wołłowicza.

O istnieniu tego dworu dowiadujemy się przede wszystkim z *Gościńca*³. Zawarta w tym opisie wzmianka o dworze starosty Żmudzkiego mogłaby uchodzić za jedyną i najstarszą informację dotyczącą posesji tego polityka i przedstawiciela litewskiej arystokracji w Warszawie⁴. Znacznie więcej informacji o posesji i dworze Wołłowicza dostarcza zachowany opis inwentarzowy, przechowywany w AGAD-zie w Warszawie, w zespole akt Archiwum Radziwiłłów⁵.

Ród Wołłowiczów swą karierę polityczną i gospodarczą związał z terenami Wielkiego Księstwa Litewskiego. Znaczącą pozycję wśród możliwych litewskich ród ten osiągnął już w XV w., szczególnie wiążąc się z dworem Jagiellonów za czasów króla Kazimierza. Początkowo dobra ich koncentrowały się na Grodzieńszczyźnie, z czasem objęły także Podlasie⁶. Właściciel posesji warszawskiej Hieronim Wołłowicz był synem z pierwszego małżeństwa Iwana Wołłowicza i Elżbiety Gosławskiej, córki

1 A. Jarzębski, *Gościniec abo krotkie opisanie Warszawy*, opr. W. Tomkiewicz, Warszawa 1974.

2 Tamże, s. 38.

3 Tamże, s. 176–177. „Dwór J.M.P. Żmudzkiego”.

4 W opracowaniach poświęconych Nowemu Miastu w Warszawie to *Gościniec* jest głównym źródłem informacji o istnieniu tego obiektu przy ulicy Zakroczymskiej. Ostatnio, w *Katalogu Zabytków Sztuki. Miasto Warszawa*, cz. 2, *Nowe Miasto*, red. M. Kałamajska-Saeed, Warszawa 2001, na s. 138, przy okazji ogólnej prezentacji ulicy Zakroczymskiej, ograniczono się wyłącznie do kilkunastu wzmianek o istnieniu przy tej ulicy w XVII w. dworu Hieronima Wołłowicza, starosty żmudzkiego.

5 AGAD w Warszawie, Arch. Radziwiłłów, Dz. XVIII, nr 418, s. 3–5. „Anno 1633 die 9 january. Inwentarz dworu Warszawskiego, którego Xze Jeo Mości otrzymał za przyznaniem Pana Manowskiego a bardziej z łaski Jo Mci Starosty Żmudzkiego, któremu dworowi nazwisko Gralewsczyzna, na przedmieściu Zakroczymskim, tak się w sobie ma”.

6 G. Ryżewski, *Ludzie Biebrzy, Wołłowicze*, [w:] *Z biegiem Biebrzy. Przewodnik historyczno-etnograficzny*, red. A. Gawęł, G. Ryżewski, Białystok–Suchowola 2012, s. 56–57.

starosty grodzieńskiego, marszałka litewskiego⁷. Po studiach na uniwersytetach zagranicznych⁸ jego aktywność polityczną w czasach królów Stefana Batorego i Zygmunta III Wazy potwierdziły nominacje na urzędy, kolejno: na podskarbiego polnego oraz wielkiego litewskiego, a w 1618 r. na podkanclerzego litewskiego. W latach 1589–1618 pełnił funkcję sekretarza królewskiego. Spośród starostw najważniejsze było żmudzkie, zajmujące wysoką pozycję wśród urzędów Wielkiego Księstwa Litewskiego, mianowany na nie został w 1619 r.⁹ Ten tytuł najczęściej był wiązany z jego nazwiskiem. Jego młodszy brat Eustachy osiągnął godność biskupa wileńskiego, zaś najmłodszy Paweł w 1619 r. uzyskał tytuł podskarbiego nadwornego litewskiego¹⁰.

Niewiele pozostałości inwestycyjnych Wołłowiczów z XVII w. przetrwało w obrębie granic obecnego państwa polskiego. W Zalesiu na Podlasiu zachowała się świątynia ufundowana przez Hieronima Wołłowicza i uposażona przez niego po 1602 r.¹¹, zaś w bryle istniejącego do dziś pałacu w Pawłowiczach na Podlasiu tkwią mury wzniesionej w 1610 r. przez brata Hieronima, Pawła Wołłowicza siedziby (co zaświadcza zachowana marmurowa tablica, wmurowana w ścianę elewacji frontowej pałacu).

Hieronim, pełniąc na przełomie XVI i XVII w. ważne funkcje na dworze królewskim, zapewne zdecydował się na nabycie parceli położonej na północny zachód od zabudowy Nowej Warszawy, na tak zwanym Przedmieściu Zakroczymskim.

Jak wyglądała podwarszawska posesja Hieronima Wołłowicza, jej zabudowa, zasiedlenie dowiadujemy się z inwentarza sporządzonego w 1633 r. z okazji przekazywania posesji Aleksandrowi Ludwikowi Radziwiłłowi¹², mężowi jedynej spadkobierczyni majątku Hieronima Wołłowicza, Anny Tekli, poślubionej przez Radziwiłła w 1623 r.¹³

Posesja należąca do Wołłowicza musiała być w miarę obszerna. Od ulicy prowadziły do niej *wrota z tarcic na zawiasach żelaznych, gontami pobite*. Przekroczywszy te wrota, na dziedzińcu po lewej stronie widoczna była stajnia, długa na 10 sążni, szeroka na 4 „i łokieć”. Po tej samej stronie dziedzińca znajdował się „dom gospodarski”, o dwu białych izbach z komorami, przy czym jedna z nich, co podkreślono

7 K. Niesiecki, *Herbarz polski*, t. IX, Lipsk 1842, s. 416.

8 P. Czaplewski, *Polacy na studiach w Ingolsztacie*, Poznań 1914, s. 108. G. Ryżewski, *Ludzie Biebrzy...*, s. 57.

9 P. Czaplewski, *Polacy na studiach...*, s. 416–417.

10 Tamże, s. 417–419.

11 G. Ryżewski, *Ludzie Biebrzy...*, s. 57.

12 Por. przypis 5.

13 T. Wasilewski, *Tekla Anna Radziwiłłowa*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. XXX, Wrocław 1987, s. 413.

w inwentarzu, miała dwa okna z żelaznymi kratami. Kolejną część posesji zajmował sad, w którym *drzewa różne są, który to sad ogrodzony tarcicami, w słupy, i po wierzchu pokryty gontami*. W obrębie sadu znajdowała się kuchnia *drewniana, glinę umurowana*. Sąsiadowała ona z „domem wielkim”, jak wynika z opisu inwentarzowego, najważniejszą częścią rezydencji Wołłowicza. Był on piętrowy, środkowa sieni zawierała schody prowadzące na górną kondygnację. Rekonstrukcję budowli zaczniemy nietypowo od tej górnej części. Zatem w tej znajdującej się na piętrze sieni było wejście do niewielkiej izdebki z zielonym piecem, w której drzwi prowadziły do wielkiej izby o sześciu oknach, ogrzewanej zielonym piecem, wyposażonej w trzy ławy. Z tej izby można było wejść do kolejnego „sklepu [...]” gdzie schowany jest priwet”. Te pomieszczenia zajmowały lewą stronę budynku. Po drugiej stronie sieni znajdowała się druga „izba biała” z czterema oknami, zielonym piecem, z komorą, „z której priwet”. Na parterze, po lewej stronie sieni, była izba z czterema oknami i piecem zielonym. Prawą stronę parteru budynku zajmował

*sklep murowany, o dwu oknach i dwu drzwiach: jedne prowadziły do sieni drugie na zewnątrz,
pod tem sklepem loch głęboki z osobna na piwo z osobna na miód, z osobna na wino.
Te domy obadwa (zapewne gospodarski i wielki) gontem nakryte poprawy potrzebują.*

Kolejny opisywany budynek to „oboznia albo sopa dla wozow [...] słomą nakryta”.

Zatem podsumowując – warszawską rezydencję Wołłowicza stanowił zespół następujących budynków: po przekroczeniu bramy po lewej i prawej stronie stajnia i wozownia, dalej po lewej stronie dom gospodarski, kuchnia, po prawej stronie dom wielki. Pozostałą część posesji zajmował sad. Można przyjąć, że piętrowy dom wielki wzniesiono na planie wydłużonego prostokąta, w nim, po bokach środkowej sieni, rozmieszczono wielkie izby, którym towarzyszyły komory z prewetem na piętrze. Na parterze wyróżniała się murowana część prawa, podpiwniczona, przy czym murowany był tylko parter i jego piwnice. Czyżby należało przyjąć dwufazowe dzieje budowli, gdy do starszej murowanej podpiwniczonej części parterowej dostawiono piętrową część, chyba drewnianą i nad murowaną nadbudowano piętro? A może od samego początku murowana część budynku miała pełnić funkcję bezpiecznego miejsca przechowywania cennych rzeczy? – według inwentarza w piwnicach zgromadzono wszelkie rodzaje trunksów. Interesująca jest ta „hybrydowa” konstrukcja domu wielkiego, o partii murowanej, jednak z przewagą drewnianej¹⁴.

¹⁴ Innym problemem, choć w pewnym stopniu pokrewnym, jest współistnienie murowanych kaplic-mauzoleów z pierwszej połowy XVII w. powiązanych z drewnianymi świątyniami.

Posesja przynosiła właścicielom dochód z wynajmowania zagrodnikom znajdujących się na niej budynków o bardzo ograniczonej skali. W inwentarzu wspomina się, że *Okolo sadu ogrodnikow na tę i na owa stronę mieszkających dziewiętnaście*. W załączonym ich spisie wymieniono ich osiemnastu, płacących określony czynsz. „Przedmieszczanie albo zagrodnicy” płacący po 40 groszy to: Wojciech Młynarz, Wojciech Kowal, Mikołaj Młóczek, Florian Grochowski, Wojciech Gawra, Stefan Jeleniewski, Wojciech Broska, Paweł Dłusyk, Adam Stajes. Po 20 groszy płacili: Matys Kuklewsky, Wawrzyniec Grek, Jan Chomątko, Jan Sawicki, Marcin Janos, Wojciech Janos, Grygier Michałowicz. Najwyższą opłatę pobierano od Andrzeja Ząbka – „jeden złoty”. Jak na końcu zaznaczono: *Zgorzało na jednem placu u zagrodnika groszy czterdzieści*¹⁵.

Między 1633 a 1643 r. zdarzyło się nieszczęście – pożar zniszczył dwór. To, co zostało, tak opisuje Jarzębski:

Był tu zacny dwór przed laty,
Starosty Żmudzkiego taty;
Ogród z poddanymi wielki,
Wkoło mieszka chłopek wszelki;
Panu z tego czynsz dawają,
Do posług ich zażywają.
Pokojów nie chcę wspominać,
Szkoda ich nie zapominać;
Bo te srogi ogień spalił,
Na popiół gmachy obalił,
Okrom sklepu, który został;
Ten, nie wiem, komu się dostał¹⁶.

Zatem w sierpniu 1643 r., kiedy Adam Jarzębski przygotował tekst swego opisu Warszawy¹⁷, z dawnego założenia dworskiego zachowały się murowane resztki, ta część dworu, która jako murowana ukazana została w inwentarzu. Dworu już nie było, ale zagrodnikom nadal wynajmowano rozlokowane wokół ogrodu zabudowania.

Hieronim Wołłowicz zmarł w 1641 albo 1643 r. Dwór na Przedmieściu Zakroczymskim w Warszawie powstał w okresie utrwalania się pozycji Warszawy jako

Por. P. Gryglewski, *Vetusta Monumenta. Szlacheckie mauzoleum od połowy XV do XVII w.*, Łódź 2002, s. 159.

¹⁵ AGAD w Warszawie, Arch. Radziwiłłów, Dz. XVIII, nr 418, s. 4–5.

¹⁶ A. Jarzębski, *Gościniec abo krotkie...*, s. 176–177.

¹⁷ Tamże; W. Tomkiewicz, *Słowo wstępne*, [w:] A. Jarzębski, *Gościniec abo krotkie...*, s. 39.

najważniejszego ośrodka politycznego Rzeczypospolitej. Prawdziwa „eksplozja” wykupywania posesji i zabudowywania ich dworami, a także i okazałymi pałacami, nastąpi po 1633 r., za czasów Władysława IV. Adam Miłobędzki lata 1638–1648 nazwie warszawską „dekadą pałacową”¹⁸, zatem inwestycja Wołłowicza wyprzedza ten okres intensywnej zabudowy szlachecko-magnackiej przedmieść Warszawy. Do znaczących realizacji architektonicznych w czasach poprzedzających ten ruch budowlany należał wzniesiony na skarpie wiślanej przy Krakowskim Przedmieściu, w pobliżu klasztoru bernardynów, w końcu XVI w. wieżowy dwór prałata Kaspra Sadłochy, przebudowany przed 1620 r. przez króla Zygmunta III¹⁹. Około 1621 r. powstał murowany dwór Daniłowiczów²⁰, na pozyskanej od elektora brandenburskiego działce w 1619 r., usytuowanej w narożu ulic Miodowej i Senatorskiej, swój prywatny pałac zaczęła budować królowa Konstancja²¹, a około 1610 r. przy Senatorskiej powstał pałac przeznaczony na siedzibę arcybiskupów gnieźnieńskich²².

Dwór Wołłowicza swym usytuowaniem wpisuje się w całą serię podobnych założeń, niezwykle popularnych w Warszawie do 1655 r. Zapewne okazała brama prowadziła od ulicy na teren z dominującą na nim większą liczbą zabudowań, za którymi rozciągał się ogród²³. Dwory były niemal wyłącznie drewniane, a jak u Wołłowicza, może tylko część wykonywano jako murowaną. Sam dwór reprezentuje skrajnie uproszczony schemat układu wnętrza: środkowa sień przedziela dwie duże sale tak na parterze, jak i na piętrze. Bardziej skomplikowana dyspozycja wnętrza pojawia się dopiero po przybyciu do Warszawy tak znakomitych architektów jak Constante Tencalla czy Giovanni Battista Gisleni. Zwłaszcza porównanie planów dworu Daniłowiczów i biskupa Jana Gębickiego projektu Gisleniego uświadamia stopień komplikacji i wyraźnego wzbogacania tak wnętrza o charakterze reprezentacyjnym, jak i apartamentu mieszkalnego²⁴.

Dwór Wołłowicza nie był zbyt atrakcyjną pozycją wśród posesji, którymi dysponowali Radziwiłłowie w pierwszej połowie XVII w. Po pożarze, wspomnianym przez Jarzębskiego, Aleksander Ludwik Radziwiłł nie dokonał żadnych inwestycji, a jakkolwiek ślad po budowlu zatarty został późniejszymi obiektami. Trudne do

18 A. Miłobędzki, *Architektura polska XVII wieku*, t. I, Warszawa 1980, s. 203–206.

19 P. Lasek, Ł. Tkaczyk, *Od wieży mieszkalnej Kaspra Sadłochy do „castellum” Adama Kazanowskiego: o aktualności średniowiecznego archetypu siedziby feudalnej po czasie „potopu”*, „Barok” 2015, 1, s. 129–141.

20 K. Zawadzki, *Dom pod Królami*, Warszawa 1973, s. 15.

21 J. Putkowska, *Architektura Warszawy XVII wieku*, Warszawa 1991, s. 120.

22 Tamże, s. 121.

23 Tamże, s. 123.

24 Tamże, s. 124.

ustalenia jest usytuowanie posesji i dworu Wołłowicza na północno-zachodnich obrzeżach Warszawy. Jarzębski w swym wierszowanym opisie Warszawy prezentację Nowego Miasta zaczyna od opisu posesji Wołłowicza, nie wspominając, przy jakiej drodze jest ona usytuowana. W komentarzu do tekstu Jarzębskiego zasugerowano, że jest to posesja nr hip. 1851 przy ulicy Zakroczymskiej, położona niemal na jej końcu²⁵. Pod tym numerem hipotecznym określona jest własność Wołłowicza – niestety, nie wymieniając jego imienia – w „Taryfie posesji Warszawy” z 1770 r.²⁶ Czy ta późna informacja, z 1770 r., rzeczywiście może być wiązana z opisaną w Gościńcu siedzibą Eustachego Wołłowicza? Przecież wiadomo, że od 1633 r. była ona własnością Aleksandra Ludwika Radziwiłła, pana na Białej.

Interesujące są dodatkowe informacje, dotyczące właścicieli posesji przy ul. Zakroczymskiej, zawarte w dwu odpisach akt darowizny dworu Wołłowicza Aleksandrowi Ludwikowi Radziwiłłowi z 1633 r. Pierwszy z nich, złożony [...] in Curia Regia Varsoviensi, informuje między innymi, że Wołłowicz

[...] Curiam suam cum aedificis omnibus in Nova Civitas Varsavien iacen inter Domos Famati Jacobi Łukasik et arum Patrum Praedicatori Ordinis Scti Dominici [...] donat inscribit et resignat²⁷.

Drugi dokument złożony został in Civitate Sae Rae Mttis Cobrin przez żonę Wołłowicza Elżbietę Gosławską, w którym

[...] Curiae in Nova Civitate Varsavienn in Platea Zakrocimska dicta sitae, inter fundum Jacobi civis Varsavien ab una et fundos Patrum Praedicatorum Ord Sancti Dominici ab altera [...] dat, donat insignat et inseribit²⁸.

W tym drugim dokumencie jednoznacznie zaznaczono, że posesja znajdowała się przy ulicy Zakroczymskiej, zaś w obu wymieniono usytuowanie jej między domem Jakuba Łukasika a posesją należącą do dominikanów. We wspomnianych *Źródłach do dziejów Warszawy*, obejmujących okres 1510–1770, nieruchomości dominikanów znajdowały się w pobliżu ich klasztoru, po południowej stronie Rynku Nowomiejskiego, w rejonie ulic Freta, Mostowej, Starej. Jakub Łukasik wymieniany

²⁵ A. Jarzębski, *Gościniec abo krotkie...*, objaśnienia do tekstu *Gościńca...*, s. 246, wiersz 3072.

²⁶ *Źródła do dziejów Warszawy. Rejestry podatkowe i taryfy nieruchomości 1510–1770*, wyd. A. Berdecka, J. Rutkowska, A. Sucheni-Grabowska, H. Szwankowska, Warszawa 1961, XIV. Taryfa posesji Warszawy z 1770 r., s. 467.

²⁷ AGAD w Warszawie, Arch. Radziwiłłów, Dz. XVIII, nr 418, s. 7.

²⁸ AGAD w Warszawie, Arch. Radziwiłłów, Dz. XVIII, nr 418, s. 11.

jest w 1643 r. jako właściciel roli²⁹ położonej na zachód od ul. Zakroczymskiej, w pobliżu Muranowa, na której w początkach XVIII w. biskup poznański Krzysztof Antoni Szembek ufundował Dom Sierot i Dom Poprawy, potocznie zwany Cuchthauzem³⁰. Być może dalsze badania archiwalne pozwolą precyzyjniej ustalić położenie posesji położonych przy końcowym odcinku ul. Zakroczymskiej w pierwszej połowie XVII w. i dokładniej zlokalizować nie tylko tę należącą do Hieronima Wołłowicza, ale i Jakuba Łukasika i dominikanów.

Teren, na którym znajdował się dwór Hieronima Wołłowicza, został zapewne w XIX w. włączony w szeroki pas esplanady cytadeli warszawskiej. Może na ślad tej budowli i innych, jej towarzyszących, można natrafić, wykorzystując wyjątkowe instrumenty i metody badań archeologicznych, którymi dziś dysponują archeolodzy?

Bibliografia

Źródła

AGAD w Warszawie, Arch. Radziwiłłów, Dz. XVIII, nr 418.

Literatura

Czaplewski P., *Polacy na studiach w Ingolsztacie*, Poznań 1914.

Gryglewski P., *Vetusta Monumenta. Szlacheckie mauzoleum od połowy XV do XVII w.*, Łódź 2002.

Jarzębski A., *Gościniec albo krotkie opisanie Warszawy*, opr. W. Tomkiewicz, Warszawa 1974.

Katalog Zabytków Sztuki. Miasto Warszawa, cz. 2, *Nowe Miasto*, red. M. Kałamajski-Saeed, Warszawa 2001.

Lasek P., Tkaczyk Ł., *Od wieży mieszkalnej Kaspra Sadłochy do „castellum” Adama Kazanowskiego: o aktualności średniowiecznego archetypu siedziby feudalnej po czasy „potopu”, „Barok”* 2015, 1, s. 129–141.

Mączyński R., *Kościół św. Benona w Warszawie. Nieznane karty z dziejów bractwa niemieckiego, zakonu redemptorystów I początku stołecznego przemysłu*, Toruń 2008.

Miłobędzki A., *Architektura polska XVII wieku*, t. I, Warszawa 1980.

Niesiecki K., *Herbarz polski*, t. IX, Lipsk 1842.

Putkowska J., *Architektura Warszawy XVII wieku*, Warszawa 1991.

Ryżewski G., *Ludzie Biebrzy, Wołłowicze*, [w:] *Z biegiem Biebrzy. Przewodnik historyczno-etnograficzny*, red. A. Gawel, G. Ryżewski, Białystok–Suchowola 2012, s. 56–57.

²⁹ *Źródła do dziejów Warszawy...*, IV. Rejestr włók warszawskich z 1643 r. tzw. Rejestr Otrebusa, s. 80. W 44 przypisie do tej informacji wyjaśniono, że była to posesja Cuchthauzu.

³⁰ R. Mączyński, *Kościół św. Benona w Warszawie. Nieznane karty z dziejów bractwa niemieckiego, zakonu redemptorystów I początku stołecznego przemysłu*, Toruń 2008, s. 52.

Tomkiewicz W., *Słowo wstępne*, [w:] A. Jarzębski, *Gościniec albo krótkie opisanie Warszawy*, opr. W. Tomkiewicz, Warszawa 1974, s. 5–54.

Wasilewski T., *Tekla Anna Radziwiłłowa*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. XXX, Wrocław 1987, s. 413–414.

Zawadzki K., *Dom pod Królami*, Warszawa 1973.

Źródła do dziejów Warszawy. Rejestry podatkowe i taryfy nieruchomości 1510–1770, wyd.

A. Berdecka, J. Rutkowska, A. Sucheni-Grabowska, H. Szwanowska, Warszawa 1961.

Summary

Gościniec albo krótkie opisanie Warszawy (The Road or a Short Description of Warsaw), written in 1643 by Adam Jarzębski, is an entertaining read for lovers of Old Polish poetry, but for art historians and enthusiasts of Warsaw, it serves as an invaluable source of information. The descriptions it offers of manors and palaces vary in both accuracy and detail. Some are elaborated upon in extensive “poems” (such as the palaces of the Kazanowski and Ossoliński families or the royal residences), while others are mentioned only briefly. These references nevertheless provide insight into who maintained permanent residences in the parliamentary city of the First Polish Republic, and where these residences may have been located. Jarzębski lists over ninety such properties in his text. In many cases, their identification is straightforward, but some buildings mentioned in *Gościniec* are difficult to place on the contemporary map of Warsaw. One such example is the residence of Hieronim Wołłowicz, the Samogitian staroste.

The Wołłowicz family tied its political and economic fortunes to the Grand Duchy of Lithuania. As early as the 15th century, it had risen to a prominent position within the Lithuanian nobility, owing largely to its ties with the Jagiellonian court during the reign of King Casimir. Initially, the family’s estates were concentrated in the Grodno region, though they later expanded into Podlasie. The owner of the Warsaw estate, Hieronim Wołłowicz, was politically active during the reigns of Kings Stefan Batory and Sigismund III Vasa, holding the offices of Field Treasurer and Grand Treasurer of Lithuania, and, in 1618, Deputy Chancellor of Lithuania. From 1589 to 1618, he also served as royal secretary. Beginning in 1619, he held the post of staroste of Samogitia, one of the most senior offices in the Grand Duchy of Lithuania.

Occupying high-ranking positions at the royal court at the turn of the 16th and 17th centuries, Hieronim likely decided to purchase a plot of land in the so-called Zakroczym Suburb.

The location of the Wołłowicz manor house aligns with a type of residential layout that was extremely popular in Warsaw until 1655.

Keywords: city manors, Polish architecture, Hieronim Wołłowicz, Warsaw, official residences

Zbigniew Bania

Uniwersytet Łódzki

Wydział Filozoficzno-Historyczny

Instytut Historii Sztuki

e-mail: zbigniew.bania@uni.lodz.pl